

investment in research); 2) insufficient coordination of R&I policy in the field of R&I in the ERA countries; 3) fragmentation of R&I systems and rules at the national level; 4) discrepancies in the organisation and monitoring of the quality of research; 5) administrative burden that interferes with the mobility and career growth of researchers. The above barriers continue to hinder European competitiveness. They are also significant for the integration of Ukrainian science and higher education into the ERA.

We believe that the priority steps that will contribute to the integration of Ukrainian science and higher education into ERA are: the development of organisational, financial and monitoring components of R&I in research and education institutions in accordance with pan-European standards; intensifying efforts to retain talent in Ukraine and develop their European mobility; creation of attractive working conditions for researchers, access to world-class infrastructure, introduction of the European Competence Framework for Researchers in the activities of Ukrainian universities.

Key words: *European Research Area (ERA), research competence, open science, Research ethics and integrity, international mobility.*

УДК 37.016:2]:37.026(4)

Юрій Тарабан

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-8895-3751

DOI 10.24139/2312-5993/2025.03/235-248

МЕТОДИЧНІ ТА ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ РЕЛІГІЇ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ ЄВРОПИ: «КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ТОЛЕДО»

Виявлення нових сенсів, нових концепцій, які стають предметом наукового дослідження та суспільного обговорення, спричинило формування системоутворюючих складових державної політики у сфері вивчення релігії. Наукові дискусії з приводу місця та ролі релігійної освіти, віри, морально-етичних проблематик для сучасної людини сформували потребу створення концептуальної бази та шляхів і методів практичної діяльності. Актуальні методичні та дидактичні основи релігійної освіти дозволяють розкрити сенс концептуальних підходів, сформульованих у «Керівних принципах Толедо».

Стаття присвячена характеристиці методичних та дидактичних засад викладання релігії в сучасній освіті Європи у контексті «Керівних принципів Толедо» як базового документу, що регулює вивчення релігії та світогляду в закладах освіти країн Європейського Союзу.

Практичне втілення викладання релігій та віри, світоглядних навчальних дисциплін створює умови для формування дидактичних підходів, стратегій професійної діяльності педагогів, спрямованих на формування світоглядних компетентностей учнів та одночасно збереження поваги та толерантності стосовно відмінних світоглядних позицій.

Ключові слова: *євроінтеграція України, релігійна освіта, світогляд, права людини, ОБСЄ, «Керівні принципи Толедо».*

Постановка проблеми. Освітній простір країн Європейського Союзу забезпечує створення належних умов для всебічного розвитку та формування відповідних компетентностей, спрямованих на забезпечення і захист прав людини. Одним з базових є право на свободу совісті та світогляду, яке забезпечується в процесі формування компетентностей, що стосуються питань особистих поглядів, цінностей і переконань. Оскільки історичний спадок країн Європи у галузі світогляду та переконань містить традиції сповідування віри або практику нерелігійного суспільного життя, то проблематика забезпечення прав і свобод людини у зазначеній сфері є перманентно актуальною.

Сучасні глобалізаційні процеси та включення України до них створюють передумови для виявлення таких аспектів релігійної освіти, які сприяють створенню атмосфери порозуміння та толерантності, подоланню конфліктних ситуацій. Водночас, залучення релігійних цінностей створює соціальні важелі впливу на активність та поведінку значних мас людей, пропонуючи конструктивні способи та механізми вирішення тих чи інших суспільно значимих завдань.

Значний досвід практичного вирішення завдань релігійної освіти і формування світогляду в країнах Європейського Союзу відображує низка документів нормативно-регулюючого і навчально-методичного характеру. Центральне місце займає документ, що отримав назву «Керівні принципи Толедо щодо викладання питань релігій та переконань у державних школах» (Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools). Він містить основоположні визначення, відповідно до яких створено цілісну систему релігійної освіти країн Європейського Союзу: розробка та впровадження навчальних програм, методичного забезпечення, підготовки педагогічних працівників та персоналу закладів освіти, створення дієвих механізмів співпраці освіти із релігійною спільнотою, шляхів та способів подолання проблем та перешкод, вирішення практичних задач у галузі релігійної освіти. Документ розроблено робочою групою експертів Бюро демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) під співголовуванням проф. Кола Дурема (США) та проф. Сільвіо Феррарі (Італія) і прийнято у 2007 році, є концептуальною основою вивчення релігій і світоглядних переконань у державних школах країн Європейського Союзу.

Педагогічна спільнота розпочала дискусії, актуальність яких визначена різними підходами практичної реалізації освітньої політики

у галузі релігії. Зокрема, в центрі уваги дослідників перебувають методичні та дидактичні аспекти.

Аналіз актуальних досліджень. Організація релігійної освіти та формування світогляду є складовою сучасного європейського освітнього простору. Дослідники релігійної освіти сформували сучасний поліаспектний дискурс стосовно релігійної освіти у країнах Європи. Так, окремі аспекти релігійної освіти та процесів глобалізації знайшли своє відображення в працях зарубіжних фахівців: Г. Кюнг (Hans Kung), К. Ніпков (Karl Ernst Nipkow), В. Вайс (Wolfram Weisse), Е. Дітц (Erich von Dietze), Ю. Кьонеманн (Judith Könemann), К. П. Сайяк (Claus Peter Sajak), Дж. Хік (John Hick), Ф. Швейцер (Fridrich Schweitzer). Проблематику релігійної освіти та духовно-морального виховання досліджують такі європейські науковці, як В. Альтхоф, Р. Бівальд, Д. Гельблінг, Р. Йенсен, Е. Куїк, Х. Легангер-Крогстад, Е. Ле Манна, І. Ленеман, Д. Ленкшир, Ф. Озер, І.Т. Плезнер, Г. Райх, У. Рігель, Л. Сабо, В. Сенхаузер, Г. Стонкс, Д. Шенкер, П. Шрайнер, М. Якобз та ін.

Європейська інтеграція України, що стала наслідком вибору вектору її подальшого розвитку, спричинила наукову розробку відповідної дослідницької проблематики у вітчизняній педагогічній науці. Активна увага сучасних українських вчених, які спеціалізуються на дослідженні процесів європейської інтеграції, питань релігійної освіти та виховання, говорять про актуальність даної тематики в умовах сьогодення. Проблематика сучасної євроінтеграції освітньої сфери висвітлена в наукових розвідках вітчизняних науковців Андрущенко В.П., Бабкіної О.А., Бурачека І.В., Журавльової В.І., Лозового В.С., Моїсеєвої Ф.А., Поставної П.А., Сбруєвої А.А., Усачова В.А., Шульги М.А. Питання релігійної освіти та соціалізації в контексті процесу глобалізації досліджували Богданова О.В., Геєць В.М., Головач Н.М., Гомза І.А., Докаш В.І., Єленський В.Є., Филипович Л.О. Трудами вітчизняних дослідників сформульовано завдання релігійної освіти, базові принципи побудови освітніх програм, методичного та кадрового забезпечення вивчення релігій та віровчень, шляхи та способи взаємодії світської та релігійної частин сучасного європейського суспільства, підходи щодо побудови міжконфесійної та міжкультурної взаємодії, шляхи подолання протиріч та конфліктів на релігійному та світоглядному ґрунті.

Теоретичні та методичні проблеми, пов'язані із шкільним релігієзнавством в Україні, розкриті в дослідженнях П. Ганулича, Г. Друзенка, В. Єленського, В. Жуковського, А. Колодного, В. Кришмарел,

Н. Лавриченко, В. Любчика, А. Максименка, В. Папіжук, Т. Саннікової, П. Яроцького.

Концептуальні засади та проблематику педагогічної компаративістики, в яких розглядаються питання духовно-морального виховання, досліджували В. Вульфсон, Т. Десятов, В. Жуковський, Т. Кошманова, М. Лещенко, З. Малькова, О. Матвієнко, Л. Пуховська, А. Сбруєва, М. Целих, Ф. Шльосек, Б. Шуневич та ін..

Актуальність вивчення європейського досвіду підтверджується тим, що у вітчизняному педагогічному середовищі відбуваються дискусії з приводу релігійної освіти, її організації, змістового наповнення, професійної підготовки викладачів релігійних дисциплін та фахівців у галузі релігійної освіти та виховання. Зауважимо, що такі дискусії (серед активних учасників дискурсу – В. Єленський, В. Кришмарел, М. Палінчак, Я. Полякова, Ю. Решетніков) відбуваються лише епізодично, в рамках локальних питань. Вважаємо, що тема заслуговує на більш широку увагу серед дослідників освіти України, що зумовлює актуальність міждисциплінарних наукових розвідок. Сенс теоретико-педагогічної розробки ролі релігійної освіти на етапі інтеграції України в європейський освітній простір охоплює не лише освіту, але й релігієзнавство, філософію культури, історію філософії та соціологію релігії.

У межах нашого дослідження виокремимо релігію як **об'єкт** та світоглядну складову європеїзації. Релігія є важливим орієнтиром і за своєю суттю здатна формувати систему цінностей та переконань, на які у подальшій діяльності спирається суспільство. Релігійна освіта як **предмет** дослідження концентрує дослідницький інтерес у контексті можливості формування світоглядних позицій відповідно до віровчення.

Мета дослідження – схарактеризувати методичні та дидактичні засади викладання релігії в сучасній освіті Європи у контексті «Керівних принципів Толедо» як базового документу, що регулює вивчення релігії та світогляду в закладах освіти країн Європейського Союзу.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети використано такі методи: загальнонаукові (аналіз; синтез; порівняння та узагальнення; класифікація) для опрацювання документів та літератури; конкретно-наукові (структурний; інтерпретаторсько-аналітичний, пошуковий) для визначення причинно-наслідкових зв'язків, логіки змісту нормативних та методичних аспектів досліджуваного питання; термінологічний аналіз – для цілісного розуміння концепції релігійної освіти у країнах Європейського Союзу.

Викладення основного матеріалу. На рубежі тисячоліть у країнах Європи розгорнулися інтенсивні міграційні процеси, що призвели до зростання екстремізму та тероризму, в тому числі й на релігійному ґрунті. На тлі кризи ідентичності та екзистенційних пошуків спалахували трагедії міжетнічних та міжконфесійних конфліктів, часто кривавих. Релігійна приналежність у багатьох випадках визначала ту чи іншу сторону протиборства. Визначаючи релігійність як суто приватну справу, суспільство втрачало здатність впливати на деструктивні наслідки, спричинені тими чи іншими мотивами, що ґрунтуються на вірі та релігійних переконаннях.

Терористична атака релігійних екстремістів 11 вересня 2001 року в США стала граничною межею, що визначила початок нової епохи, коли перед людством постала необхідність виробити дієвий захист від ідеологічно вмотивованого зла. Зважаючи на об'єктивну потребу щодо вироблення державної стратегії у сфері релігії та вірувань, урядові організації та міжнародні інституції, що займаються правами людини, демократичного розвитку та культурної взаємодії, розпочали розробку нової стратегії щодо релігійної освіти та викладання світоглядних навчальних дисциплін у державних закладах освіти.

Зазначене завдання було покладене на структуру, що накопичила значний досвід побудови міжконфесійного діалогу та порозуміння - Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Бюро демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) як її підрозділ. Для практичної роботи щодо виконання завдання було створено Консультативну раду експертів зі свободи релігій та переконань, залучивши науковців зі всього світу. Робоча група експертів, яка мала значний досвід роботи у напрямі подолання дискримінації та дотримання прав людини у сфері релігій та переконань, розпочала свою роботу у березні 2007 року у місті Толедо в Іспанії. Основна мета – сформулювати концептуальні засади практичного вирішення проблеми подолання нетерпимості та дискримінації, яка була визначена рішенням ОБСЄ у 2006 році як пріоритетна. Результатом роботи став документ, який визначив концептуальні основи та способи практичної реалізації освітньої політики щодо вивчення релігій та переконань у закладах освіти країн Європейського Союзу – «Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools» («Керівні принципи Толедо»). Презентація документу відбулася у листопаді 2007 року. Автори підкреслили, що їхні рекомендації стосуються винятково вивчення релігій (англ.

learning about religion), але не навчання релігіям (англ. *learning in religion*), що відобразило принципову позицію ОБСЄ щодо дидактичної мети.

Вивчення релігії неможливе без попередньої фахової підготовки педагогів через набуття ними фахових компетентностей та відповідної практики. Тому комплексний аналіз фахових компетентностей вчителя релігії дозволить визначити спрямованість його педагогічної діяльності.

Вчитель релігії для результативної роботи повинен мати теологічні, релігійні та педагогічні компетентності. Кваліфікація викладача релігії передбачає формування базових професійних компетентностей, які розгортаються у частковій компетентності. Експерти виділяють п'ять основних компетентностей, які розвиваються у дванадцяти часткових компетентностях (див. *Theologisch-Religionspädagogische Kompetenz...*, 2009).

I. Релігійно-педагогічна рефлексійна компетентність:

1.1. Здатність до рефлексії власної релігійної та професійної ролі.

1.2. Здатність до рефлексії та оцінки власних дій «на відстані».

II. Релігійно-педагогічна кваліфікація:

2.1. Здатність до теологічного і релігійно-дидактичного розвитку основних питань релігійного навчання та побудови навчання і навчального процесу.

2.2. Виховна компетентність.

2.3. Здатність до релігійного діалогу з іншими конфесійними, релігійними і світоглядними формами життя і мислення.

2.4. Здатність до інтерпретації та дидактичного пояснення аспектів сучасної культури.

2.5. Науково-методична та медіа-аналітична компетентність.

2.6. Релігійно-педагогічна методична та медійна компетентність.

III. Компетентність релігійно-педагогічного зростання:

3.1. Навички релігійно-просвітницького сприйняття і діагностики.

3.2. Компетентність поради і оцінки.

IV. Компетентність релігійно-педагогічної еволюції.

V. Компетентність релігійно-педагогічного діалогу та дискурсу:

5.1. Компетентність міжрелігійного та міжконфесійного діалогу та співпраці.

5.2. Компетентність релігійно-педагогічного дискурсу.

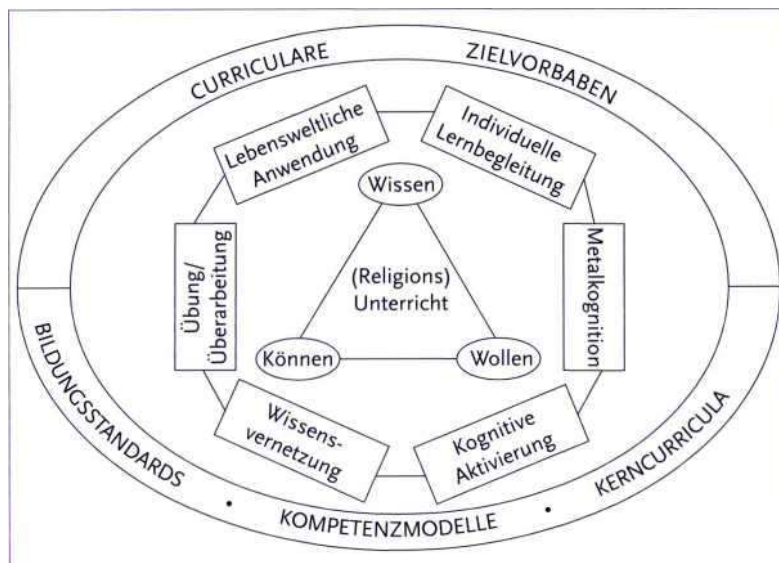
Проблему базових принципів формування компетентностей у процесі католицької теологічної освіти досліджує професор Клаус Петер Сайяк (Clauß Peter Sajak), провідний фахівець у галузі католицької

теології та дидактики. Зокрема, він визначає принципи релігійної дидактики та основні компетентностей, які набувають студенти теологічного факультету у процесі навчання (Sajak, 2012).

Компетентності релігійної дидактики:

1. Життєва світська компетентність.
2. Педагогічна компетентність.
3. Предметна компетентність.
4. Дидактична компетентність.
5. Методична компетентність.

Оригінальний підхід до систематизації фахових компетентностей пропонує інший німецький науковець Хілберт Мейер (Meyer, 2002; 2004). Зокрема, він подає характеристику шести основних компетентностей, на основі яких пропонується дидактична модель у вигляді шести принципів рішень, що визначають 10 ознак якості успішного навчання. Зазначена модель опрацьована у напрямі вивчення релігії. Функціональна модель формування релігійних компетентностей сформульована Андреасом Файндтом (Feindt, 2010).

Джерело: Feindt, A. (2010) Wie geht kompetenzorientierter Unterricht? Didaktische Herausforderungen im Zentrum der Lehrarbeit. In Ders U. (Hg), *Lehrarbeit – Lehrer sein, Jahresheft 2010 (Friedrich-Jahresheft 28)*, ss. 85-89. Seelze.

Отже, наведені дані дозволяють сформулювати теоретико-методичні умови релігійного навчання у закладах освіти країн Європейського Союзу.

Нами було виконано переклад і публікацію тексту «Керівних принципів Толедо» для створення умов широкого доступу українських дослідників (за сприяння Української Асоціації Дослідників Освіти, текст документу розміщено на сайті УАДО, доступний за посиланням <https://drive.google.com/file/d/1lFA3WU7kjM9Gk6w1duemKwoFP1SIWzXo/view?pli=1>).

«Керівні принципи Толедо» формулюють педагогічні підходи, що визначають організацію освітнього процесу, методичного та правового забезпечення викладання знань про релігії. У тексті документу мова йде про створення високих стандартів викладання і високих вимог до якості спеціальної підготовки вчителів, яким доручено викладати зазначені предмети. Текст документу дає підстави говорити про прагнення створити інклюзивність освіти, виходячи з принципа «мультиперспективності», надаючи особливу увагу подіям минулого і сучасного у сфері релігій та переконань.

Метою «Керівних принципів Толедо» було визначено покращення розуміння релігійної розмаїтості у світі, зростання присутності релігії в суспільній сфері. Логічне обґрунтування такого цілепокладання засноване на двох ключових дидактичних аспектах:

1. Викладання релігії повинне підкреслювати повагу права кожної людини на свободу релігії й переконань.
2. Вивчення релігій здатне зменшити нерозуміння й подолати негативні стереотипи.

Серед засад «Керівних принципів Толедо» особливо акцентується використання наукових методів викладання, повага до прав людини й громадянських цінностей, спеціальна підготовка викладачів, усвідомлення з боку державних шкіл важливої ролі сім'ї й релігійних організацій, взаємодія й співробітництво з ними у складанні навчальних програм і посібників. Особлива увага приділяється проявам місцевого релігійного й світського плюралізму тощо.

Документ перш за все спрямований на захист основоположних прав людини, а також на формування дієвих механізмів практичної діяльності. Про це свідчить ретельне юридичне опрацювання окремих напрямів діяльності у галузі релігійної освіти та переконань у контексті застосування механізмів їх законного захисту та забезпечення. Так, розділ 3 присвячений визначенню підходів і концепцій для підготовки навчальних програм і планів з релігійної освіти. Розділ містить базові **методичні** принципи розробки навчальних програм:

- відповідність прийнятим професійним стандартам;
- інклюзивність;
- приділення особливої уваги ключовим історичним і сучасним процесам у релігії;
- відповідність різним інтерпретаціям реальності й принципу мультиперспективності;
- реагування на локальні прояви релігійного й світського плюралізму в школах і тих районах, які вони обслуговують.

У розділі описані різні типи побудови навчальних програм і організації релігійної освіти (включаючи конкретно-предметний, інтегрований й міждисциплінарний), педагогічні підходи (орієнтований на педагога й на учня), передбачувані результати, описані структури й процеси розробки навчальних програм і планів практичної роботи.

«Керівні принципи Толедо», визначаючи **дидактичні** підходи до створення робочих програм, керується формулюваннями робочої групи ЮНЕСКО з питань освіти для двадцять першого століття на чолі з Жаком Делором (Delors, J., et al., 1996) виробила низку ключових рекомендацій щодо майбутнього освіти. У звіті «Навчання: внутрішній скарб» йдеться про чотири дидактичні принципи, на яких має бути побудована освіта:

- «навчитися знати»;
- «навчитися робити»;
- «навчитися жити разом»;
- «навчитися бути».

Документ визначає, що викладання релігій і переконань має бути чутливим, збалансованим, інклюзивним, недоктринальним, неупередженим і ґрунтуватися на принципах прав людини, пов'язаних із свободою релігії чи переконань. Це означає, що фактори, пов'язані зі свободою релігії або переконань, повинні пронизувати будь-які навчальні програми, розроблені для викладання релігій і переконань.

Логічно сподіватися, що навчальні програми відповідатимуть визнаним професійним стандартам. Це означає, що, серед іншого, інформація, яка міститься в навчальних програмах, має базуватися на розумінні, бути точною, неупередженою, актуальною, такою, що не надто спрощує складні питання. Це також означає, що навчальні програми мають відповідати віковим особливостям, бути доступними для учнів.

Як зазначено у тексті документу, такі навчальні програми повинні, наскільки це можливо, бути вичерпними та приділяти особливу увагу ключовим історичним і сучасним подіям, що стосуються питань релігії та переконань. Суспільство не є статичним, і всі спільноти зазнають змін. Далекосяжні зміни можуть відбутися через такі процеси, як міграція, погіршення навколишнього середовища, контакти з іншими культурами, нові тлумачення священних текстів, наукові розробки, а також війни та конфлікти. Ці глобальні та локальні процеси впливають на спосіб прояву релігій і вірувань у державах і місцевих громадах. Окремі особи та спільноти часто дивляться на історію та сучасне суспільство по-різному (наприклад, залежно від того, чи були вони об'єктами переслідувань, чи розмовляють домінуючою мовою чи дотримуються панівної системи переконань), і це породжує різні погляди та точки зору. Таким чином, навчальні програми мають бути чутливими до різних інтерпретацій реальності. В освіті це часто називають принципом мультиперспективності.

Може виявитися корисним включити в навчальну програму посилання на джерела, взяті з різних релігійних традицій і вірувань, які посилюють значення толерантності, поваги та турботи про інших. Це може бути корисним для побудови мосту розуміння та поваги між різними релігійними групами, а також може надати віруючим додаткові підстави для поваги до прав інших, які можуть бути для них більш переконливими, ніж суто світські способи міркування.

Навчальні програми повинні бути чутливими до різних місцевих проявів релігійної та світської різноманітності, які зустрічаються в школах та громадах. Така делікатність допоможе вирішити проблеми учнів, батьків та інших зацікавлених сторін у сфері освіти, особливо щодо справедливого та збалансованого висвітлення різних релігій і філософій. Негативний вплив на самооцінку та почуття причетності студентів, які почуваються ізольованими, повинний бути задокументований. Батьки, які вважають, що їхні (релігійні) переконання не поважають в школі та шкільній програмі, також менш схильні відчувати почуття залучення до навчання, яке відбувається в школах, які відвідують їхні діти.

Таким чином, неупереджений та інклюзивний підхід має відобразитися в загальній політиці та перспективі школи, а також у всій навчальній програмі.

Хоча чутливість до місцевих обставин є важливою, слід звернути увагу на той факт, що існує багато різних релігійних і нерелігійних переконань. Не обов'язково всім поглядам потрібно приділяти однакову увагу, але існують вагомі причини для включення до вивчення чи виключення певної релігії чи переконань.

Причини для включення обговорення певної релігії чи переконання в національну або місцеву навчальну програму включають:

- історичне значення релігій і вірувань у певній нації чи регіоні чи в усьому світі;
- наявність певних релігій чи вірувань у нації чи місцевої громади;
- увага ЗМІ до певної релігії чи переконань;
- існуючі хибні уявлення про певну релігію чи переконання;
- теперішня чи майбутня ймовірність контакту з прихильниками певної релігії чи переконань.

Отже, документ визначає загальні принципи, що забезпечують методичні й дидактичні умови викладання релігій та віри, зберігаючи потенціал творчого пошуку ефективних форм та методів навчання у залежності від конкретних умов практичної роботи.

Висновки

1. Актуальні методичні та дидактичні основи релігійної освіти у країнах Європейського союзу дозволяють розкрити сенс концептуальних підходів, сформульованих у «Керівних принципах Толедо» як такі, що відображують систему захисту прав і свобод людини.

2. Практичне втілення викладання релігій та віри, світоглядних навчальних дисциплін створює умови для формулювання дидактичних підходів, стратегій професійної діяльності педагогів, спрямованих на формування світоглядних компетентностей учнів та одночасно збереження поваги та толерантності стосовно відмінних світоглядних позицій.

3. Переклад тексту «Керівних принципів Толедо» з англійської на українську, виконаний автором, уводить базовий документ до обігу в україномовному науковому та освітньому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

Akgönül, S. (2013). Religious Education and Education about Religion: Preliminary Reflections. In E. Aslan, M. Rausch (eds.) *Islamic Education in Secular Societies*, pp. 71–72. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang edition.

- Balls, E. (2008). Tacking terrorism starts in schools' in *The Guardian*, 8/10/2008 <http://www.guardian.co.uk/education/2008/oct/o8/terrorism.schools.edballs>
- Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021-2030). (2021). <https://www.consilium.europa.eu/media/48584/st06289-re01-en21.pdf>
- Delors, J., et al. (1996) *Learning: The Treasure Within*. Paris: UNESCO.
- Dinham, A. (2015). "Public Religion in an Age of Ambivalence: Recovering Religious Literacy after a Century of Secularism", in L.G. Beaman, L. Van Arragon (eds.) *Issues in Religion and Education. Whose Religion? International Studies in Religion and Society. Volume 25*. Leiden, Boston: Brill.
- Feindt, A. (2010) Wie geht kompetenzorientierter Unterricht? Didaktische Herausforderungen im Zentrum der Lehreraufgabe. In Ders U. (Hg), *Lehreraufgabe – Lehrer sein, Jahresheft 2010 (Friedrich-Jahresheft 28)*, ss. 85-89. Seelze.
- Ferrari S. (2014). Teaching religion in European Union: a legal Overview. *Religious Education and the Challenge of pluralism*. Oxford University Press, N. Y. P. 25-44.
- Franken, L. & Loobuyck, P. (Eds.) (2011). *Religious Education in a Plural, Secularised Society. A Paradigm Shift Münster*. New York, München, Berlin: Waxmann.
- Hilger, G., Ritter, W. H., Lindner, K., Simojoki, H., Stögbauer, E. (2014). *Religionsdidaktik Grundschule. Handbuch für die Praxis des evangelischen und katholischen Religionsunterrichts*. Überarbeitete Neuausgabe, München und Stuttgart.
- Jackson, R. (2014). *Signposts — Policy and Practice for Teaching about Religions and Non-Religious Worldviews in Intercultural Education*. Council of Europe.
- Jäggle, M., Rothgangel, M. & Schlag, T. (Eds.) (2013). *Religiöse Bildung an Schulen in Europa. Teil 1: Mitteleuropa [Religious Education at Schools in Europe]*. Göttingen: V&R Unipress
- Könemann, J. (2018). Religious Education in Secular Society: Reflections on the Rationale and (future) Form of Religious Teaching in Germany. *Asian Horizon*, 12 (4), 655-668.
- Könemann, J., Sajak, C. P., Lechner, S. (2017). *Einflussfaktoren religiöser Bildung: Eine qualitativ-explorative Studie*. Münster.
- Meyer, H. (2002). Unterrichtsmethoden. In H. Kiper, H. Meyer und W. Topsch (Hg.), *Einführung in die Schulpädagogik. 1. Aufl. Berlin: Cornelsen Scriptor (Studium kompakt: Unterricht, Schule)*, ss. 109-121.
- Meyer, H. (2004). *Was ist guter Unterricht?* Berlin.
- Religious education and the challenge of pluralism* (2014) / Adam B. Seligman (Eds). Oxford. 238 p.
- Religion and Education in Europe: Developments, Contexts and Debates* (2007) / R. Jackson, M. Siebren, W. Weisse, and J.-P. Willaime (eds.). Münster: Waxmann.
- Sajak, C. P. (2012). *Praktische Theologie. Theologie studieren – Modul 4*. Paderborn.
- Sajak, C. P. (2013). *Religion unterrichten. Voraussetzungen, Prinzipien, Kompetenzen*. Seelze.
- Tawil, S., Cougoureux, M. (2013) "Revisiting Learning: The Treasure Within Assessing the impact of the 1996 'Delors Report'", *UNESCO Education Research and Foresight Occasional Papers 4*.
- Theologisch-Religionspädagogische Kompetenz - Professionelle Kompetenzen und Standards für die Religionslehrerbildung* (2009). Empfehlungen der Gemischten Kommission zur Reform des Theologiestudiums, EKD-Texte 96. Retrieved from: https://www.ekd.de/ekdtext_96.htm.
- Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools* (2007). Warsaw, OSCE/ODIHR.

- Ziebertz, H.-G., Riegel, U. (Eds.) (2009). How teachers in Europe teach religion. An international empirical study in 16 countries. Berlin, Münster: Lit.
- Биченко, А., Міщенко, М. (2008). Проблема релігійного навчання та виховання дітей і молоді в Україні очима громадян. *Національна безпека і оборона*, 8 (68), 3-25. Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD68_2005_ukr.pdf
- Еленський, В. (2011). *Українське релігієзнавство та його проблеми*. Режим доступу <https://www.religion.in.ua/main/analitica/12430-ukrayinske-religiyeznavstvo-ta-jogo-problemi.html>
- Кислий, А. О. (2011). Релігійна освіта та наука в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. *Філософія науки: традиції та інновації*, 3, 184-191.
- Кришмарел, В. Ю. (2013). Релігійна освіта в державних школах: європейський та український контекст. *Проблеми сучасного підручника*, 13, 121-130.
- Локшина, О. (2017). Європеїзація освіти в Україні. *Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні*: зб. матеріалів І Міжнар. наук. конф. Української асоціації дослідників освіти. Київ – Дрогобич: Трек-ЛТД, сс. 98–101. <https://www.uera.org.ua/uk/node/26>
- Палінчак М. (2011). Політика щодо релігійної освіти в школах: вітчизняна та зарубіжна практика. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. *Історичне релігієзнавство*, 5, 158-168. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NznuoairD2009_2011_5_18
- Решетніков Ю. (2009). Викладання предметів духовно-морального спрямування у державній школі: український та закордонний досвід. *Демократичне врядування*, 9. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/DeVr_2012_9_6.pdf
- Самойленко, О. А. (2009). Релігійна освіта і виховання в системі світської освіти: проблема взаємодії. *Українська полоністика*, 6, Історико-філософські дослідження. С. 71-77.
- Сбруєва, А.А. (2017). Тенденції розвитку політики Європейського Союзу у сфері забезпечення якості вищої освіти. *Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах*. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка. С. 218-240.

SUMMARY

Taraban Yurii. Methodological and didactic principles of teaching religion in modern European education: «Toledo Guiding Principles»

The discovery of new meanings, new concepts that become the subject of scientific research and public discussion, led to the formulation of system-forming components of state policy in the field of studying religion. Scientific discussions about the place and role of religious education, faith, moral and ethical issues for modern man have formed the need to create a conceptual basis and ways and methods of practical activity. Current methodological and didactic foundations of religious education allow us to reveal the meaning of the conceptual approaches formulated in the «Toledo Guiding Principles». The article is devoted to the characterization of the methodological and didactic principles of teaching religion in modern education in Europe in the context of the "Toledo Guiding Principles" as a basic document regulating the study of religion and worldview in educational institutions of the European Union countries. The practical implementation of teaching religions and faith, worldview academic disciplines creates conditions for the formulation of didactic approaches, strategies for the professional activity of teachers, aimed at forming students' worldview competencies and at the same time maintaining respect and tolerance towards different worldview positions.

The translation of the text of the «Toledo Guiding Principles» from English into Ukrainian, performed by the author, introduces the basic document into circulation in the Ukrainian-speaking scientific and educational environment.

Key words: *European integration of Ukraine, religious education, worldview, human rights, OSCE, «Toledo Guiding Principles».*